

الشامل فی اصول الدین

علی سامی نشار، ص ۱۲۱، ۲۱۲ و جاهای دیگر) و ابواسحاق اسفراینی* (متوفی ۴۱۸؛ همان، ص ۱۱۲-۱۱۴، ۱۳۷، و جاهای دیگر) و نیز اشاره به المغنی اثر مهم قاضی عبدالجبار همدانی (متوفی ۴۱۵؛ همان، ص ۵۰۷) که نمی توانسته در دوره باقلانی محل استاد باشد.

با اینکه الشامل به عنوان تحریر شرح اللمع باقلانی جایگاه مهم اللمع اشعری را در میان متکلمان این مذهب نشان می دهد، ارتباطش با آن فرعی است (همان، چاپ فرانک، مقدمه، ص نه - سیزده)؛ و می توان الشامل را کتابی مستقل در نظر گرفت (همان مقدمه، ص هشت). جوینی در برخی مباحث فقط محتوای اللمع را بازگو کرده و گاه حتی محتوا را نیز نیآورده است، مانند موضوع رد جسمانیت خدا که جوینی ذیل آن هیچ اشاره ای به متن اللمع نکرده است.

الشامل فی اصول الدین اثری شناخته شده بود، چندانکه برخی متکلمان اشعری همچون فخر رازی (متوفی ۶۰۶) و آمدی (متوفی ۶۳۱) در آموختن و حفظ مطالب آن اهتمام داشته اند (ابن خلکان، ج ۴، ص ۲۵۰؛ ذهبی، همانجا؛ سُبکی، ج ۸، ص ۸۶؛ ابن قاضی شبهه، ج ۲، ص ۶۵)؛ و در برخی منابع نیز نقل قولهایی از این کتاب آمده است (عضدالدین ایجی، همانجا؛ سبکی، ج ۵، ص ۱۹۳-۱۹۴، ۲۰۲، ۲۰۵).

الشامل در میان کتابهای کلامی جایگاه مهمی دارد، به ویژه که در آن آرای جوینی، در قیاس با دیگر کتابهایش، به تفصیل آمده است. همچنین به گفته ابن خلدون، جوینی پس از باقلانی به بسط مقدمات عقلی کلام اشعری در الشامل پرداخت. اثبات جوهر فرد و خلأ و نیز اینکه عرض نمی تواند قائم به عرض باشد از جمله این مقدمات است که در واقع مبنای اثبات اصول اعتقادات مذهب اشعری به روش عقلی است (ابن خلدون، ج ۱: مقدمه، ص ۵۸۹-۵۹۰). افزون بر این، چنانکه اشاره شد، در این کتاب آرای متکلمان بزرگ اشعری مذهب، همچون باقلانی، ابن فورک و ابواسحاق اسفراینی که نوشته های اصلی کلامی برخی از آنها موجود نیست، آورده شده است (جوینی، چاپ فرانک، مقدمه، ص چهار). از این رو، الشامل به فهم ما از تحول این مذهب کلامی پس از اشعری کمک می کند.

نسخه های یافت شده الشامل همه ناقص است. خلاصه ای از این کتاب با عنوان الکامل فی اختصار الشامل نیز به جا مانده که در قرن هشتم به دست ابن امیر الحاج (متوفی ۷۳۶) نوشته شده است. به گفته ابن امیر الحاج (ج ۱، ص ۱۶۸-۱۶۹) کتاب الشامل کتابی حجیم و مطول بوده که در آن جوینی مهم ترین

کاغذسازی*؛ کتاب آرایسی*؛ درباره هنرهای جدید شام ← حلب*، بخش ۲: هنر و معماری؛ دمشق*، بخش ۶: هنرها).

منابع: عبدالقادر ریحای، العمارة العربية الاسلامية: خصائصها و آثارها فی سوریه، دمشق ۱۴۱۹/۱۹۹۹؛ قتیبه شهابی، زخارف العمارة الاسلامية فی دمشق، دمشق ۱۹۹۶؛

Ross Burns, *Damascus: a history*, London 2005; idem, *Monuments of Syria: an historical guide*, London 1995; Keppel Archibald Cameron Creswell, *A short account of early Muslim architecture*, revised and supplemented by James W. Allan, Aldershot, Engl. 1989; Richard Ettinghausen and Oleg Grabar, *The art and architecture of Islam: 650-1250*, Harmondsworth, Engl. 1987; Almut von Gladiss, "Syria, Palestine, and Egypt: Ayyubids, Mamluks, and Crusaders, decorative arts", in *Islam: art and architecture*, ed. Markus Hattstein and Peter Delius, Königswinter: Könemann, 2004a; idem, "Syria, Palestine, and Egypt: Ayyubids, Mamluks, and Crusaders, Islamic metalwork", in *ibid*, 2004b; Oleg Grabar, *The formation of Islamic art*, New Haven 1978.

/ مهدی گلچین عارفی /

شامل داغستانی ← شیخ شامل

الشامل فی اصول الدین، کتابی در علم کلام تألیف امام الحرمین جوینی (متوفی ۴۷۸). عنوان این کتاب به گفته کاتب آن (جوینی، چاپ علی سامی نشار، ص ۷۱۶) و برخی منابع دیگر الشامل نیز ذکر شده است (ذهبی، ج ۲۲، ص ۳۶۴؛ عضدالدین ایجی، ج ۱، ص ۱۱۸؛ ابن خلدون، ج ۱: مقدمه، ص ۵۸۹).

الشامل فی اصول الدین تحریر جوینی* از شرح ابوبکر باقلانی* (متوفی ۴۰۳) بر اللمع فی الرد علی اهل الزيغ والبدع* ابوالحسن اشعری* (متوفی ۳۲۴) است (جوینی، چاپ فرانک^۱، ص ۳). اما جوینی پایبند شرح باقلانی نبوده و گاه ترتیب باقلانی را برهم زده است (همان، چاپ علی سامی نشار، ص ۱۲۳، ۴۰۱) و هرچند می توان نقل قولها و استشادهای شرح اللمع را در الشامل یافت، نمی توان آن را بازسازی کرد یا به نظم و ترتیب آن پی برد (همان، چاپ فرانک، مقدمه، ص شش - هفت). جوینی در تحریر خود فقط به آرای باقلانی بسنده نکرده و از منابع دیگر نیز سود جسته است، مانند نقل قولهای فراوان وی از ابن فورک* (متوفی ۴۰۶)؛ ← چاپ

1. Frank